

Проблемы реализации конституционных норм субъектами уголовного процесса. Харьков, 2002. М., 1987 та ін. 6. Законодавство України з питань правоохоронної діяльності (Заколи). Харків, 2002. 7. Наказ МВС України від 29 грудня 1995 р. № 880. Про невідкладні заходи щодо вдосконалення структури і організації діяльності штатних підрозділів дізнання органів внутрішніх справ України. 8. Інструкція щодо організації діяльності штатних підрозділів дізнання у системі МВС України та взаємодії їх з іншими службами органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів: Затв. Наказом МВС України від 29 грудня 1995 р. № 880. 9. Положення про штатні підрозділи дізнання в органах внутрішніх справ України: Затв. Наказом МВС України від 29 грудня 1995 р. № 880; 10. Положення про відділ дізнання МВС України: Затв. Наказом МВС України від 29 грудня 1995 р. № 880 та ін. 11. Уголовно-процесуальний кодекс Української ССР. Научно-практический комментарий / Отв. ред. Первый зам. Пред. Верховного Суда Украинской ССР П.Г. Цупренко. К., 1984. 12. Михеєнко М.М., Шибіко В.П., Дубинський А.Я. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р. / Відп. ред. В. Ф. Бойко, В.Г. Гончаренко. К., 1997. 13. Кримінальний процес України: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошніченко, Ю.В. Хома-тов та ін.; За ред. Ю.М. Грошевого та В.М. Хотенця. – Харків, 2000. 14. Ожегов С.И. и Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений М., 1999. 15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., 2001. 16. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22.

Надійшла до редколегії 22.05.02

Г.І. Глобенко

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ З НЕРЕАБІЛІТУЮЧИХ ПІДСТАВ

Теорія кримінального процесу розглядає закриття кримінальної справи як багатозначну правову категорію, яка містить у собі не тільки форму закінчення кримінального судочинства, але і відповідний процесуальний документ та юридичний факт, що завершує кримінально-процесуальні правовідносини. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі – рішення органу дізнання, слідчого, прокурора або суду про закінчення процесуальної діяльності, що завершує провадження по справі [1, с.354]. Заслуговує на увагу точка зору А.Я. Дубинського, який відзначає, що закриття кримінальної справи є заключним етапом розслідування, що містить у собі комплекс процесуальних дій щодо по аналізу, оцінки зібраних у справі доказів, систематизації матеріалів кримінальної справи, ознайомлення із закінченим провадженням зацікавлених у вирішенні справи учасників процесу та вирішенню клопотань, що надійшли від них, формування висновку по суті справи і рішення, що з нього випливають, та їх реалізації [2, с.4].

Вчені-процесуалісти в залежності від передбачених законодавством підстав пропонують кілька класифікацій закриття кримінальних справ. Виходячи з того, які правові наслідки для особи тягне закриття кримінальної справи, підстави можна класифікувати на реабілітуючі та нереабілітуючі [3, с.102], але сам кримінально-процесуальний закон не містить у собі тлумачення цих підстав. Дане питання розглядається у науковій літературі. Так, за юридичною термінологією реабілітація – це

придатність, спроможність відновлення у правах осіб, притягнутих до кримінальної або адміністративної відповідальності [4, с.147]. Питання про можливість закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав на стадії досудового слідства у юридичній літературі є дискусійним вже впродовж десятиріч і залишається актуальним і сьогодні. Воно виникло ще до внесення змін та доповнень до кримінально-процесуального законодавства, пов'язаних з прийняттям Конституції СРСР 1977 року.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство внесло суттєві зміни відносно раніше існуючого порядку закриття кримінальних справ на досудовому слідстві. Цей кримінально-процесуальний інститут зазнав істотних змін. Законодавець обґрунтовано відмовився від таких видів звільнення від кримінальної відповідальності, що були пов'язані з притягненням особи до адміністративної відповідальності та з передачею кримінальної справи на розгляд товариського суду. Ці інститути з'явилися в законодавстві 60-х років на хвилі ідей широкого залучення громадськості до участі у боротьбі зі злочинністю, що спочатку дало безсумнівно позитивний результат, але поступово з ряду причин їхня ефективність знижувалася, вони стали застосовуватися усе рідше і в кінцевому підсумку їх недоліки значно перевищили достоїнства. Потрібно також врахувати, що закриття кримінальних справ за зазначеними nereабілітуючими підставами припускає позасудове визнання певних осіб винними у вчиненні злочину, що суперечить Конституції України, а також загальноприйнятим принципам і нормам міжнародного права, що є складовою частиною правової системи України.

У зв'язку з цим постає питання, на скільки глибоко законодавець зміг проробити деталі таких суттєвих змін, та чи відповідає задумане тому, що записано у законі? На жаль, після прийняття на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Конституції України депутати не до кінця відпрацювали питання застосування новачій у діючому законодавстві, і зокрема у кримінальному судочинстві. Ці проблемні питання були врегульовані завдяки перехідним положенням, що закріплені у Розділі XV Конституції України. З часу прийняття Конституції України суттєвих змін та доповнень до кримінально-процесуального законодавства внесено не було. Всі наболілі питання в ньому вирішувалися в останні дні дії перехідних положень, про що власне і свідчать дати прийняття законів України «Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу України» від 21.06.2001 р. та 12.07.2001 р. Звичайно така поспішність не могла не відобразитися на якості доповнень до кримінально-процесуального законодавства, бо зміни кримінально-процесуального кодексу містять у собі цілий ряд принципово нових положень, що стосуються як організації, так і здійснення кримінального судочинства.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство встановлює вичерпний перелік підстав для закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав, які через свою неоднорідність виділені у дві групи.

Перша група підстав міститься у процесуальній нормі, яка закріплює обставини, що виключають провадження у кримінальній справі. До їх пе-

реліку відносяться: наявність акту амністії, якщо він усуває застосування покарання за вчинене діяння, а також у зв'язку з помилування окремих осіб (п.4 ч.1 ст.6 КПК); щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку (п.5 ч.1 ст.6 КПК); щодо померлої особи, яка вчинила злочин (п.8 ч.1 ст.6 КПК).

Друга група підстав закріплена в окремих процесуальних нормах. До них відносяться: зміна обстановки (ст.7 КПК); у зв'язку з дійовим каяттям, з примиренням обвинуваченого, підсудного з потерпілим, із застосуванням примусових заходів виховного характеру, з передачею особи на поруки або із закінченням строків давності (ст.7¹ КПК); застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ст.9 КПК); передача особи на поруки (ст.10 КПК). Між окремими видами закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав існує різниця, яка викликана причинами, що їх обумовили. Обов'язковою передумовою закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав є встановлення винності особи у вчиненні злочину, що їй інкримінується. Незважаючи на те, що закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав передбачає звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання, це рішення означає як констатацію того, що особа вчинила злочин. У зв'язку з цим рішення щодо закриття кримінальної справи не тягне за собою реабілітацію особи. Ця особа також не вправі вимагати відшкодування матеріальних або моральних збитків, що були їй заподіяні під час розслідування по кримінальній справі. Так, А.С. Барабаш та Л.М. Володіна зазначили, що закон передбачає можливість відмовитися від притягнення особи, винної у вчиненні злочину, до кримінальної відповідальності, тобто від державного осудження, вираженого у обвинувальному вирокі [5, с.21].

Процесуальний порядок закриття кримінальних справ за рядом nereабілітуючих підстав потребує попереднього з'ясування ставлення до цього особи, по відношенню до якої закривається справа, а в окремих випадках також і інших осіб, що постраждали від злочину. Так, ст.12 КПК України вимагає в окремих випадках при вирішенні питання про закриття кримінальних справ з'ясувати думку потерпілого. Коли обвинувачений або підсудний заперечує проти закриття справи у зв'язку із закінченням строку давності притягнення до кримінальної відповідальності, внаслідок акту амністії, а також у зв'язку з помилуванням, то закриття справи не допускається. У такому випадку провадження по справі продовжується у звичайному порядку, тобто складається обвинувальний висновок, який затверджується прокурором (ч.3 ст.6 та ч.3 ст.7¹ КПК). Після цього, відповідно до ч.2 ст.11 КПК України, матеріали кримінальної справи разом з обвинувальним висновком направляються до суду для розгляду та вирішення її по суті.

Слід відзначити, що певне непорозуміння викликає питання стосовно форм закінчення досудового слідства та порядку закриття кримінальної справи. Так ст.212 КПК України передбачено, що досудове слідство закінчується складанням обвинувального висновку або постанови про закриття кримінальної справи чи постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Але, відповідно до норм чинного кримінально-процесуального зако-

нодавства, на досудовому слідстві, крім цього при наявності підстав для закриття кримінальних справ з нереабілітуючих підстав прокурор, а також слідчий за згодою прокурора виносять мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Також існує невідповідність змісту введених в дію статей кримінально-процесуального кодексу конституційним принципам, а саме принципу презумпції невинуватості. Так, у ч.1 ст.62 Конституції України сказано, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і не встановлено обвинувальним вироком суду. Це положення Конституції України отримало свій розвиток у ч.2 ст.15 КПК України, відповідно до якої ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину, а також підданий кримінальному покаранню інакше як за вироком суду й відповідно до закону. Чинне законодавство не ігнорує даний принцип і передбачає встановлення винності обвинувачуваного шляхом судового розгляду, під час якого забезпечуються всі можливості для його захисту. Вказаний порядок був започаткований ще ст.ст. 529-537 Статуту кримінального судочинства 1864 р., згідно з яким суд мав право розглянути подання про закриття кримінального переслідування, не інакше, як за письмовою пропозицією прокурора, що перебував при суді. Визнавши розслідування достатньо повним і проведеним без порушення форм судочинства, суд виносив ухвалу про припинення справи.

Таким чином, питання про винність особи можна вирішити тільки після винесення обвинувального вироку судом, що набрав законної сили, тобто після розгляду справи у судовому засіданні. Слід відзначити, що ст.244 КПК передбачає можливість закриття кримінальної справи за нереабілітуючою підставою суддею і під час її попереднього розгляду. Таке положення суперечить вимозі закону, оскільки при попередньому розгляді справи суддя не може наперед вирішувати питання про винність особи. Виходячи з цього, вважаємо, якщо під час попереднього розгляду справи, яка надійшла до суду з постановою прокурора або слідчого для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, суддя не встановить обставин, які б унеможливили призначення її до судового розгляду, така кримінальна справа обов'язково повинна розглядатися у судовому засіданні. У зв'язку з цим пропонуємо викласти п.5 ст.244 КПК у наступній редакції: «5) про закриття справи за підставами, передбаченими п.п. 1 і 2 ч.1 ст.6 КПК та п.2 ст.213 КПК».

Отже, питання стосовно закриття кримінальних справ з нереабілітуючих підстав потребують подальшого змістовного теоретичного дослідження та належного законодавчого врегулювання.

Список літератури: 1. Юридическая энциклопедия. М., 1997. 2. Дубинський А.Я. Прекращение уголовных дел в стадии дознания и предварительного следствия: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. К., 1971. 3. Лукашевич В.З. Гарантии прав обвиняемого в стадии предания суду. Л., 1966. 4. Юридична термінологія К., 1998. 5. Барабаш А.С., Володина Л.М. Прекращение уголовных дел по реабилитирующим основаниям в стадии предварительного расследования. Томск., 1986.

Надійшла до редколегії 06.03.02